

ผู้หญิงม้งค้าผ้าใยักญซง: จากหมู่บ้านสู่เศรษฐกิจบนบาทวิถี¹

Hmong Women Hemp Traders:
From Village to Market

กรทอง ทอง สุดประเสริฐ
Krongthong Sudprasert

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้พยายามอธิบายถึง เครือข่ายความสัมพันธ์ทางการค้าของผู้หญิงม้งค้าผ้าใยักญซงที่มีแก่นแกนโยงใยกับพรมแดนทางวัฒนธรรมของสังคมม้งที่มีได้จำกัด “ความเป็นม้ง” ไว้ที่เส้นพรมแดนรัฐชาติ แม้อำนาจอาศัยสายสัมพันธ์ความเป็นม้งสานเครือข่ายการค้าผ้าใยักญซงจากม้งประเทศจีน ลาว และไทย เมื่อความต้องการผ้าใยักญซงของไทยขยายเพิ่มสูงขึ้น ระบบการผลิตของชุมชนบ้านเปี่ยมน้ำใจ² ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงจากการเกษตรมาเป็นธุรกิจการค้าขายผ้าใยักญซงเป็นหลัก การค้าขายผลักดันให้ผู้หญิงม้งต้องเดินทางข้ามกลับไปกลับมาในพื้นที่หมู่บ้านซึ่งอยู่ในจังหวัดพะเยาและตลาดค้าผ้าที่ตรอกเหล่าใจว บริเวณกาดหลวง จ.เชียงใหม่ ซึ่งมีความต่างทั้งแง่ของโครงสร้างอำนาจและความทันสมัยในเมือง

การเดินทางกลับไปกลับมาระหว่างหมู่บ้านกับเมืองก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชีวิตผู้หญิงม้งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อผู้หญิงม้งกลายเป็นแม่ค้าม้ง ผู้หญิงเริ่มคุ้นชินกับพื้นที่สาธารณะมากยิ่งขึ้น บทความนี้พบว่า การก้าวเข้ามาในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงส่งผลต่อการก่อรูปความสัมพันธ์ใหม่ ผู้หญิงม้งอาศัยโครงสร้างความสัมพันธ์ของผู้ชายในการค้าขายและเปิดพื้นที่ทางสังคมให้แก่ตนเอง ความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในครัวเรือน ผู้หญิงผู้ชายในแต่ละครัวเรือนต่างมีปฏิสัมพันธ์ที่ไม่หยุดนิ่ง มีเงื่อนไขในแต่ละบริบทแต่ละที่แตกต่างกัน นอกจากนี้อำนาจการต่อรองยังมีความหมายที่เลื่อนไหล รวมทั้งพื้นที่ บทบาทของผู้หญิงเปลี่ยนไปตลอดเวลา

คำสำคัญ : แม่ค้า, ผู้หญิงม้ง, การค้าผ้า, ช้ามพรมแดน

Abstract

This article intends to explain trading relation networks of Hmong women hemp traders, the cores of which are related to the cultural border of Hmong society. This identity of “Hmongness” goes beyond the official demarcation of state borders. Hmong women traders rely on Hmong relations in creating hemp trading networks with Hmong from China, Laos and Thailand. As demand for hemp increased continually, this community’s mode of production changed gradually from agriculture to hemp trading. The process of trading requires that Hmong women travel back and forth from their village in Phayao province to Warorot market in Chiang Mai, which causes different circumstances in terms of power structure and modernity.

The to-and-fro journey between their village and the city has had inevitable impacts on Hmong women’s lives. When Hmong women become traders they are more accustomed and adapted to the public sphere. Such adaptation results in new patterns of relationships. All Hmong women still use men’s structures of relations for trading and opening their social space. In each household, women and men have dynamic interaction and have different contextual conditions. Moreover, women’s power in negotiation, as well as their gender space, roles, and status is fluid.

Keywords : women traders, Hmong women, hemp trading, trans border

1. บทเริ่มต้น : กว่าจะมาเป็นแม่ค้ามังค้ำผ้าใยกล้วยง

บนหน้าประวัติศาสตร์ชาติไทยผู้หญิงของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งมัก “ตกขอบ” และ “ถูกตีตรา” จากวาทกรรมการพัฒนา โดยภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งจะผูกอยู่กับการค้ายาเสพติด การปลูกฝิ่น ภัยคอมมิวนิสต์ และการทำลายป่า ซึ่งเป็นพวกบ่อนทำลายชาติ หรือเป็นพวกปลุกกะหล่ำ สร้างมลพิษ และทำลายสิ่งแวดล้อม (อรัญญา, 2544) ทั้งๆ ที่อีกด้านหนึ่งกลุ่มชาติพันธุ์นี้มีบุคลิกที่โดดเด่นคือการเป็นนักค้าขายข้ามพรมแดนที่ยืนยันแข็ง (ขวัญใจ, 2532) แต่ภาพประการหลังกลับไม่ได้รับการพูดถึงนัก และรูปแบบการค้าของม้งก็มีลักษณะพิเศษคือเป็นการค้าที่ยืดโยงผ่านเครือข่ายทางชาติพันธุ์ข้ามชาติข้ามพรมแดนของรัฐบาล ผู้หญิงม้งอีกหลายกลุ่มเป็นตัวอย่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวท่ามกลางบริบทของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของสังคมได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นมังค้อยุ้ย จังหวัดเชียงใหม่ ที่ปรับตัวจนธรรมชาติให้สัมพันธ์กับนโยบายการท่องเที่ยว โดยสาธิตการย้อมผ้าใยกล้วยงให้นักท่องเที่ยวชม หรือหญิงม้งที่ลงมาขายผัก ดอกไม้ในตลาดวโรรส ซึ่งใช้เงินลงทุนไม่มากนัก

ผู้ศึกษาสนใจศึกษาผู้หญิงมังค้ำผ้าใยกล้วยง³ และผลิตภัณฑ์จากกระป๋องมัง เพราะผู้หญิงม้งกลุ่มนี้มีเงื่อนไขในชีวิตที่ แตกต่างจากผู้หญิงม้งทั่วไป กล่าวคือ แม่ค้าม้งกลุ่มนี้เดินทางค้าขายจากหมู่บ้านเปี้ยมน้ำใจ⁴ ตำบลทุ่งกล้วย อำเภอกู่ช้าง จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างจากชายแดนไทยลาวเพียงไม่กี่สิบกิโลเมตร โดยพวกเธอจะนำผ้าเหล่านั้มาคัดเลือก คัดแยก ออกแบบ และตัดเย็บที่หมู่บ้านเปี้ยมน้ำใจ จากนั้นพวกเธอจะเดินทางมาค้าผ้าใยกล้วยงที่ตรอกเหล่าใจ บริเวณตลาดวโรรส⁵ จังหวัดเชียงใหม่เป็นประจำ

นอกจากนี้เส้นทางการค้าของผู้หญิงค้ำผ้าใยกล้วยงบ้านเปี้ยมน้ำใจไม่ได้สิ้นสุดเพียงเท่านี้ พวกเธอต้องเลือกซื้อผ้าใยกล้วยง เพื่อนำมาใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตกระเป๋า รองเท้า และสินค้าต่างๆ จาก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยพวกเธอต้องเดินทางไปยังจุดผ่อนปร

นบ้านสวก⁶ ซึ่งเป็นชุมชนไทลื้อ อยู่ห่างจากอำเภอเชียงคำประมาณ 22 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากพรมแดนไทย-ลาวประมาณ 2 กิโลเมตร โดยพวกเธอใช้เส้นทางเข้าออกจุดผ่อนปรนบ้านสวกเพื่อติดต่อกับแม่ค้าม้งลาว เมื่อเดินทางข้ามไปถึง สปป. ลาว อีกไม่กี่ไกลจะถึง บ้านป่าตอง⁷ ชุมชนที่เป็นจุดติดต่อแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้ากันระหว่างม้งบ้านเปี่ยมน้ำใจ และม้งในลาว⁸ ผู้ศึกษาลงพื้นที่เก็บข้อมูลที่บ้านเปี่ยมน้ำใจ จ.พะเยา และที่ตลาดค้าผ้า ตรอกเหล่าใจัว จ.เชียงใหม่ เป็นระยะๆ ตั้งแต่ช่วงปลายปี พ.ศ. 2549 ถึงต้นปี พ.ศ. 2551

บทความชิ้นนี้พยายามทำความเข้าใจว่า เมื่อผู้หญิงม้งมีเงื่อนไขในชีวิตเปลี่ยนแปลงไป การค้าขายผลักดันให้พวกเธอต้องเดินทางค้าข้ามกลับไปกลับมาในพื้นที่หมู่บ้านซึ่งอยู่ในจังหวัดพะเยาและตลาดค้าผ้าที่ตรอกเหล่าใจัว บริเวณตลาดวโรรส จ.เชียงใหม่ ซึ่งมีความต่างทั้งแง่ของโครงสร้างอำนาจและความทันสมัย การเดินทางกลับไปกลับมาระหว่างหมู่บ้าน-เมืองก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชีวิตแม่ค้าอย่างไรบ้าง เงื่อนไขบริบทการค้าผ้าไยกัญซง ซึ่งเป็นเครือข่ายการค้าข้ามพรมแดนรัฐชาติได้เปิดโอกาส หรือหนุนเสริมชีวิตแม่ค้าม้งอย่างไร

1.1 “ผู้หญิง” ในสังคมปิตาธิปไตยของม้ง

สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจเมื่ออธิบายเรื่องความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติของม้ง คือระบบโครงสร้างทางจักรวาลวิทยา เพราะระบบโครงสร้างจักรวาลวิทยา ทั้งความเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณ การบูชาผีบรรพบุรุษ ไม่เพียงแต่เป็นรากฐานสำคัญของระบบความเชื่อที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์เครือญาติ แต่มีอำนาจต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัว รวมทั้งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของม้งตั้งแต่เกิดจนตายอีกด้วย โครงสร้างจักรวาลวิทยายังเป็นพื้นฐานสำคัญในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิงและชายในสังคมม้งเช่นกัน ในความเชื่อของสังคมม้ง ตำแหน่งของผู้หญิงด้อยอำนาจกว่า เด็กผู้หญิงคือลูกสาวของคนอื่น ความเชื่อต่างๆ ในชีวิตยังอิงอยู่กับระบบโครงสร้างอำนาจชายเป็นใหญ่ ลูกผู้หญิง

ต้องย้ายครอบครัว ย้ายแซ่สกุลไปใช้แซ่สกุลของสามี (Symonds 1991)

กลุ่มชาติพันธุ์ม้งมีการจัดระบบโครงสร้างทางสังคมที่เข้มแข็งภายในกลุ่มเครือญาติที่นับถือบรรพบุรุษเดียวกัน กลุ่มตระกูลเดียวกัน และในชุมชนเดียวกัน ระบบวงศ์ตระกูลของม้งมีอิทธิพลครอบคลุมการจัดระเบียบกลุ่มสังคม และทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมม้ง โดยเป็นตัวเชื่อมโยงพฤติกรรมต่างๆ ทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และศาสนาของม้งเข้าด้วยกัน โครงสร้างวงศ์ตระกูลของม้งจะสืบทอดผ่านทางฝ่ายผู้ชาย ลูกชายเป็นสมาชิกของตระกูลบิดา ส่วนลูกสาวเป็นสมาชิกของตระกูลของพ่อจนถึงเวลาแต่งงาน จากนั้นจะกลายเป็นสมาชิกของตระกูลสามี ม้งแต่งงานกันได้เฉพาะต่างแซ่ตระกูลเท่านั้น (โครงการสร้างฐานเด็กเล็กก่อนวัยเรียนบนที่สูง, 2550)

เหตุผลสำคัญที่สุดที่ผู้ชายจะเลือกผู้หญิงมาเป็นคู่ครองคือ ต้องขยันและแข็งแรง ผู้อาวุโสในหมู่บ้านเปี่ยมน้ำใจยำถึงค่านิยมของคนม้งที่มักปลูกฝังความขยันขันแข็งให้แก่ลูกหลานว่า “คนจนบ่ฉลาด ชี้อร้นไม่ค่อยทำงานดี คนฉลาด คนทำกิน คนทำงานดีๆ บ่จน” การแต่งงานในสังคมม้งเป็นที่รับรู้ในความหมายของการซื้อ เมีย เพราะฝ่ายชายจะต้องจ่ายค่าสินสอด ซื้อตัวเจ้าสาวออกมาจากครอบครัวให้มาเป็นสมาชิกแรงงานใหม่ในครอบครัวฝ่ายชาย การแต่งงานของผู้หญิงม้ง นอกจากจะหมายถึง การที่ตัวต้องออกเหย้าเรือนแล้ว ทั้งชีวิตของผู้หญิงม้งยังต้องกลายเป็นสมบัติของผู้ชาย เพราะความเชื่อจิตวิญญาณของผู้หญิงม้งต้องหันมานับถือผีบรรพบุรุษในสายตระกูลของฝ่ายชายอย่างถาวร เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายมักจะเป็นผู้ชี้ขาดและมีบทบาทในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ (สมัย, 2541)

ในบริบททางเศรษฐกิจและระบบการผลิต ม้งทำกินเพื่อหาเลี้ยงชีพด้วยระบบการทำไร่หมุนเวียน ซึ่งเป็นระบบการผลิตเพื่อหาเลี้ยงปากท้อง ที่ประกอบด้วยมิติทางสังคมวัฒนธรรม ระบบการผลิตดั้งเดิมของม้งเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ และใช้ผืนเป็นสื่อกลางในการ

แลกเปลี่ยน ระบบการผลิตของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่สำคัญคือ ผืน ข้าว ข้าวโพด วิธีการผลิตดั้งเดิมไม่ซับซ้อน สมัย (2541) อธิบายให้เห็นภาพกว้างๆ ของการแบ่งงานกันทำระหว่างเพศว่า ผู้ชายต้องรับผิดชอบในการซ่อมแซมบ้านเรือน วัสดุ เครื่องมือ เครื่องใช้ในครัวเรือน ตลอดจนการติดต่อค้าขายทำธุรกิจกับคนภายนอก เมื่อว่างจากงานก็จะออกไปล่าสัตว์นำมาเป็นอาหารบ้าง สำหรับผู้หญิงม้ง นอกจากงานในไร่แล้ว จะต้องรับผิดชอบในเรื่องการจัดหาอาหาร เลี้ยงสัตว์ ทำความสะอาด เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ยามว่างก็จะเย็บปักถักร้อยเป็นลวดลายต่างๆ ลงบนผ้าเพื่อเอาไว้ใช้ตัดเย็บใส่เสื้อผ้า

ตามคำบอกเล่าถึงการแบ่งงานระหว่างเพศของพ่อบุญชู พิชิตศิริ อดีตพ่อหลวงบ้านเปี่ยมน้ำใจ ผู้ผ่านประสบการณ์ชีวิตในสังคมดั้งเดิมว่า “สมัยก่อนผู้หญิงก็ช่วยๆ กันทำไร่ อย่างเสื้อผ้าผู้หญิงทำหมดนะ ภูซงผู้หญิงทำหมดละ เอาต้นกล้วยมาลอกเปลือก ต้ม เอามาทำ เอามาทอ จนเป็นผ้า” บทบาทหน้าที่การทำงานระหว่างเพศที่ต่างกันอย่างชัดเจนคือ งานที่ต้องใช้กำลังมากๆ จะเป็นหน้าที่หลักของผู้ชาย เช่น การโค่นเผา ตัดต้นไม้ใหญ่ การสีข้าว เป็นต้น

1.2 การค้าผ้าใยกล้วย : ความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติ

ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งมีเครือข่ายไกลเกินกว่าที่องค์กร หน่วยงาน หรือรัฐชาติใดรัฐชาติหนึ่งจะเป็นผู้กำหนด กลุ่มชาติพันธุ์ม้งอพยพโยกย้ายไปทั่วภูมิภาคของโลก แต่ความกระจัดกระจายของม้งไม่ได้ลบลอย ค่านิยมของ “ความเป็นม้ง” อิงอยู่กับเรื่อง “ระบบเครือญาติแซ่สกุล” ของสังคมม้ง (ประสิทธิ์ 2545 และ 2546) ซึ่งเป็นสังคมปิตาธิปไตย นับญาติทางฝ่ายชายเป็นหลัก กลุ่มชาติพันธุ์จึงเป็นผู้ขีดลากเส้นพรมแดนของชาติพันธุ์ผ่านระบบเครือญาติภายในกลุ่มชาติพันธุ์ม้งเอง อัตลักษณ์ของคนม้งไม่ได้สัมพันธ์กับความเป็นพลเมืองหรือชาติที่ตนอาศัยอยู่เท่านั้น “ความเป็นม้ง” เดินทางข้ามพรมแดนของรัฐชาติต่างๆ (Sahlins 1998)

ในหนังสือ **Borders : Frontiers of Identity Nation and State** (Donnan and Wilson 1999a) ทบทวนความคิดเรื่อง “พรมแดน” จากมุมมองของศาสตร์แขนงต่างๆ สำหรับศาสตร์ทางมานุษยวิทยาเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของผู้คนบริเวณพรมแดน ซึ่งมีลักษณะเลื่อนไหล พรมแดนระหว่างผู้คนไม่ได้สัมพันธ์กับรัฐชาติอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เส้นเขตแดนเป็นเพียงหนึ่งในสัญญาณที่ใช้บ่งชี้ความเป็นพลเมือง ขณะที่พรมแดนทางสังคมวัฒนธรรมกลับมีลักษณะข้ามพรมแดนรัฐชาติ เป็นพรมแดนที่ข้ามพ้นไปจากพรมแดนทางการเมือง เป็นกระบวนการข้ามพรมแดนความเป็นชาติ (Transnationalism) ซึ่งมีนัยยะเกี่ยวกับระบบโครงสร้าง พื้นฐานทางวัฒนธรรมนั้นๆ เช่น เส้นทางการค้าของกลุ่มชาติพันธุ์อาชวาเกิดจากการเคลื่อนย้ายสินค้า เป็นต้น

ด้วยเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์มั่งกว้างไกลข้ามเส้นพรมแดนรัฐชาติ ผ้าใยักญซงสำคัญต่อประเพณีวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ความเป็นมั่ง ผ้าใยักญซงจึงเป็นที่ต้องการของตลาดคนมั่งอย่างกว้างขวาง ก่อให้เกิดเครือข่ายการค้าผ้าใยักญซงข้ามพรมแดนรัฐชาติ ในอดีตใยักญซงมีความหมายผูกกับประวัติศาสตร์ความเป็นมั่งมั่ง¹⁰ นำเมล็ด “มั่ง” “หมั่ง” หรือ “ใยักญซง” ติดตัวแม้ต้องต่อสู้ในสงคราม เพราะใยักญซงถือเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ก่อนที่คนนิยมนำเสื้อผ้าสำเร็จรูป นอกจากนี้ใยักญซงยังมีความหมายเชิงจักรวาลวิทยา มีเรื่องเล่าว่า เทพเจ้ามั่งผู้สร้างโลก สร้างมนุษย์ ได้ประทานพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์มาให้มนุษย์ได้ใช้ในชีวิตรประจำวัน ใยักญซงเป็นเหมือนสัญลักษณ์ที่สื่อสารระหว่างโลกมนุษย์ โลกของเทพเจ้า และโลกของบรรพบุรุษ ในพิธีอ้วนเง้งหรือพิธีเข้าทรงมั่งใช้ผ้าใยักญซงเป็นสะพานเชื่อมต่อระหว่างเทพเจ้า หมอผี และปฤชุน และในพิธีการตายซึ่งเป็นช่วงสุดท้ายของชีวิต รองเท้า เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของคนตายต้องทำจากใยักญซงเพื่อให้บรรพบุรุษจำได้ว่าเป็นผู้สืบเชื้อสายมั่ง

แม้ว่าผ้าใยกล้วยจะบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง แต่ความหมายของผ้าใยกล้วยตามคำนิยามของรัฐบาลไทย กล้วยกลายเป็นพืชต้องห้าม เพราะมีส่วนประกอบคล้ายกล้วยาที่ออกฤทธิ์เสพติด ม้งในไทยจึงไม่ได้รับอนุญาตให้ปลูก จึงเกิดเป็นเครือข่ายการค้าผ้าใยกล้วยขึ้นระหว่างม้งไทยและม้งลาว

ม้งบ้านเปี่ยมน้ำใจเริ่มต้นมาค้าขายผ้าอย่างชัดเจนมากขึ้น ด้วยผลจากเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์นั้นคือ การถือครองที่ดินอย่างจำกัด การปลูกพืชพาณิชย์ไม่ตอบสนองความต้องการของวิถีชีวิตม้ง ม้งบ้านเปี่ยมน้ำใจจึงต้องปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลง ณ ขณะนั้น จุดผ่อนปรนบ้านฮวกเปิดดำเนินการในช่วง พ.ศ. 2533 ซึ่งเป็นผลจากแนวนโยบายทางการเมืองที่ต้องการเปลี่ยนสนาการเป็นสนาการค้า กอปรกับช่วงเวลาดังกล่าวเชียงใหม่ได้รับการพัฒนาให้กลายเป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยวและความเจริญในด้านต่างๆ (สร้อยวดี, 2550) เชียงใหม่จึงกลายเป็นปลายทางของสินค้าที่ม้งบ้านเปี่ยมน้ำใจรับซื้อมาจากม้งลาว โดยผ่านทางจุดผ่อนปรนบ้านฮวก จึงกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อให้ความสัมพันธ์ทางการค้าของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งดำเนินไป ซึ่งส่งผลให้สมาชิกในครัวเรือนต้องปรับตัวภายใต้บริบทใหม่ ผู้หญิงออกมามีพื้นที่นอกหมู่บ้านมากขึ้น ต้องเรียนรู้และปรับตัวในเมือง ผู้หญิงม้งต้องรับบทบาทในฐานะความเป็นแม่ และความเป็นแม่ค้าไปพร้อมๆ กันในพื้นที่การค้า

2. ผู้หญิงม้ง: ชีพจรลงเท้าจากหมู่บ้านสู่ตลาดค้าผ้า

การเปลี่ยนแปลงของผู้หญิงม้งในบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศที่ก่อรูปด้วยอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ ปรับเปลี่ยนไป ด้วยระบบการผลิตที่อิงกับระบบการค้า ผู้หญิงเดินทางและซึมซับรับเอาประสบการณ์ใหม่ๆ ภาพความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและผู้ขายม้งจึงไม่อาจเป็นภาพเดียวกับภาพในอดีตที่ผ่านมาอีกต่อไป ผู้หญิงเลือก

ปรับความสัมพันธ์กับผู้คนหลากหลายกลุ่มที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วยในสถานที่ต่างๆ ได้แก่

ที่หมู่บ้าน: แม่ค้าสัมพันธ์กับ (1) สมาชิกในครอบครัวในหลายลักษณะ ทั้งถ้อยที่ถ้อยอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รวมทั้งความสัมพันธ์ที่ไม่ลงรอยกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว (2) ระดับเพื่อนบ้าน ในแง่มุมของการค้าแม่ค้าต้องสัมพันธ์กับลูกจ้างเย็บผ้าทั้งกลุ่มคนเมืองและคนม้ง การจ้างงานระหว่างเครือญาตินั้นยังแฝงด้วยความสัมพันธ์แบบถ้อยที่ถ้อยอาศัยควบคู่กับลักษณะความสัมพันธ์แบบผลประโยชน์ต่างตอบแทนด้วย

ที่ชายแดน: แม่ค้าสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น ศุลกากร, ทหาร, ตำรวจตระเวนชายแดนบนพื้นฐานความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ควบคู่กับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ เช่น เมื่อต้องการต่อรองลดอัตราภาษีเก็บภาษี ผู้หญิงเป็นนักบริหารจัดการความสัมพันธ์กับตัวแทนโครงสร้างอำนาจรัฐ

ที่บ้านปางตอง สปป. ลาว: แม่ค้าม้งฝั่งไทยสัมพันธ์กับแม่ค้าม้งฝั่งลาวภายใต้ความสัมพันธ์ที่วางอยู่บนฐานของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แม่ค้าม้งฝั่งไทยในฐานะผู้ซื้ออาศัยความเป็น “ชาติพันธุ์ม้ง” คนพวกเดียวกัน พยายามแปลงความสัมพันธ์ให้มีลักษณะไม่เป็นทางการ เช่น การนำกับข้าวมาล้อมวงกินด้วยกัน, การชวนคุยเรื่องสัพเพเหระ ฯลฯ เพื่อแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ให้มีลักษณะยืดหยุ่น เพื่อผลประโยชน์ในการต่อรองราคากับแม่ค้าม้งลาว

ที่ตลาด: แม่ค้าปฏิสัมพันธ์กับลูกค้า ทั้งนักท่องเที่ยวต่างชาติ, คนเมืองและคนม้งที่รับผ้าไปขายต่อ หรือลูกค้ารายย่อย ตลาดเป็นพื้นที่เต็มไปด้วยผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนจึงดำเนินไปบนพื้นฐานของการซื้อขายเป็นส่วนใหญ่ ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างแม่ค้าในตลาดนั้นวางอยู่บนพื้นฐานของการแก่งแย่งผลประโยชน์ทางธุรกิจ ควบคู่กับความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน และเชื้อสกุลเดียวกัน

แม่ค้ามั่งบ้านเปี่ยมน้ำใจเดินทางและซึมซับรับเอาประสบการณ์ใหม่ๆ แม่ค้าเลือกปรับความสัมพันธ์กับผู้คนหลากหลายกลุ่มที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วย ในสถานที่ต่างๆ แม่ค้ามั่งรื้อถอน ประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นผู้หญิงมั่ง” ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและผู้ขายมั่งจึงต่างจากในอดีต บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างเพศ รวมถึงพื้นที่ของผู้หญิงและผู้ขายไม่อาจเสถียรอีกต่อไป ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในหลายระดับ

2.1 ระดับปัจเจก ครวัเรือน

1. ความเปลี่ยนแปลงของบทบาทหน้าที่ระหว่างเพศ

สังคมมั่งคาดหวังให้ผู้หญิงมีบทบาทหน้าที่ช่วยงานในไร่ หุงหาอาหาร ดูแลบ้าน ให้กำเนิดลูกชาย และเลี้ยงดูลูก ส่วนผู้ชายควรเป็นผู้นำครอบครัว แต่เมื่อผู้หญิงมั่งมีบทบาททางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น ใช้ชีวิตบนพื้นที่สาธารณะมากขึ้น ผู้หญิงกลายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำมาหาเลี้ยงครอบครัว บทบาทหน้าที่ภายในครัวเรือนจึงค่อนข้างยืดหยุ่น ทั้งเรื่องการแบ่งงานตามเพศ บทบาทหน้าที่ระหว่างเพศ พื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะจึงทับซ้อนและเหลื่อมล้ำกัน นอกจากหน้าที่การงานที่ส่งผลให้หญิงเข้ามามีพื้นที่ในพื้นที่สาธารณะแล้ว ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน เช่น งานรื่นเริงช่วงประเพณีปีใหม่มั่งก็เปิดโอกาสให้ผู้หญิงออกมาร่วมกิจกรรมมากขึ้น

กรณีของมั่งบ้านเปี่ยมน้ำใจ เมื่อผู้หญิงต้องสวมบทบาท “แม่ค้า” เพิ่มขึ้น ผู้หญิงกลายเป็นผู้นำเลี้ยงครอบครัวแทนผู้ชาย รายได้ก็นำไปใช้ส่วนใหญ่นำมาจ่าน้ำพักน้ำแรงของผู้หญิง ด้วยเงื่อนไขของการค้าขาย ผู้หญิงมีหน้าที่ออกไปค้าขายมากขึ้น และผู้ชายต้องปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ทำงานบ้านมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นอยู่ของครัวเรือน และระบบโครงสร้างของสังคม เมื่อแบ่งแยกงานระหว่างเพศแล้ว งานที่เกี่ยวข้องกับการค้าขายเป็น “งานของผู้หญิง” เพราะผู้หญิงมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการดูแลจัดหาสิ่งจำเป็นในครอบครัว เรื่องเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย รวมทั้งเรื่องละเอียดอ่อนอย่างงานปักผ้าจึงเป็นหน้าที่ของผู้หญิง

เมื่อปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต แม้ผู้หญิงจะมีบทบาทมากขึ้น สถานภาพในบ้านอาจจะดีขึ้น แต่การให้ความหมายและคุณค่าต่อกระบวนการใน “งานของผู้หญิง” ยังได้รับการตีความว่าด้อยคุณค่ากว่างานของผู้ชาย

ในกระบวนการผลิตสินค้า ทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างมีส่วนในการผลิต บางขั้นตอนเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละเพศ เช่น งานที่ไม่ต้องอาศัยความละเอียดอย่างการตัดผ้าซับในกระเป๋าคือหน้าที่ของผู้ชาย ขณะที่การคัดเลือกลายผ้าต้องอาศัยความละเอียดอ่อนเป็นงานของผู้หญิง งานบางขั้นตอนต้องอาศัยความร่วมมือ เช่น การตากผ้า ซึ่งเป็นงานที่ไม่ต้องใช้ทักษะพิเศษ นอกจากนี้งานบางอย่างเป็นหน้าที่ของผู้ชายโดยเฉพาะ เช่น งานที่ต้องอาศัยความอดทน อย่างการทากาวรองเท้า หรือการขับรถไปค้าขายที่เชียงใหม่เป็นหน้าที่ของผู้ชาย ขณะที่แม่ค้าผ้าและสิ่งทอที่ซีแอตเทิล ประเทศสหรัฐอเมริกา นั้น ผู้หญิงมีหน้าที่ในกระบวนการผลิตผ้าและสิ่งทอ เช่น การปั่นด้าย, การทอผ้า, การย้อมสี, การเย็บ, การออกแบบ, การปัก ส่วนผู้ชายอำนวยความสะดวก เช่น การเตรียมจัดหาเครื่องมือ เช่น เครื่องทอ, กระจกสวย, ปากกาเขียนเทียน, การเตรียมหม้อต้มสำหรับย้อมผ้า (Donnelly, 1984: 110-111)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้ชายให้ความหมายต่องานที่ตนเองทำว่ามีคุณค่ามากกว่างานที่ผู้หญิงทำ อย่างเช่น พรพล มุ่งจันทร์ พุดคุยถึงความชำนาญในงานเขียนเทียนว่า “ลายบาติก ผู้ชายเขียนมีความคล่องตัวกว่าเยอะ ผู้หญิงอ่อนช้อย แต่การทำตรงจุดนี้ต้องอาศัยความคล่องตัว ต้องมีไอดี ผู้หญิงไอดีก็มี ถ้าเราให้ลอกเขาก็ลอกง่าย แต่ให้ลอกไอดีแปลกใหม่ี่ความคล่องตัวเขาจะน้อยกว่า การวาดลายต้องลากเลย ถ้ามันแต่งดินสอไม่ทันกินหรือก วันนึงเร็วสุดได้ 20 ผืน เขียนเทียนรับจ้างเขียนเทียน ผืนละ 50 บาท แล้วไปจ้างคนอื่นลงสี” ในครอบครัวของกานดาการเขียนลายบาติกก็เป็นหน้าที่ของผู้ชายเช่นกัน “กานดาไม่ได้เย็บกระโปรง กระเป๋า ถ้าซื้อมาก็เอาไปขาย แฟนช่วยทำ ลวดลายนี้แฟนเขียน ถ้าบาติกส่วนใหญ่ผู้ชาย ถ้าเขียนเทียน

มั่งนี้ผู้หญิง อย่างลงลายนี้ผู้ชายหมดเลย ผู้ชายเขียนลาย” หรือสมพล แซ่หลี่ อธิบายถึงการทำรองเท้าว่าเป็นหน้าที่หลักของฝ่ายชาย “ลูกค้า ให้แบบมา เราทำตาม ผู้หญิงไม่ค่อยสู้ก้าว ทำก็ทำได้ ส่วนใหญ่ผู้หญิง ทำกระโปรง เสื้อไปขายเชียงใหม่ ทุกวันจันทร์ กระโปรงขายเชียงใหม่ รองเท้ามีออเดอร์ พี่ๆ ไปนั่งขายและไปส่งด้วยถ้าเขาสั่งมาก ออเดอร์ คัดแล้วไม่ผ่านก็เอามานั่งขาย”

สำหรับงานเย็บที่ต้องใช้ทักษะการเย็บจักรนั้น เป็นหน้าที่ของผู้หญิง แต่ผู้ชายบางครอบครัวก็สามารถเย็บได้เช่นกัน พรพล มุ่งจันทร์ ให้คุณค่าต่อทักษะการเย็บผ้าของตนว่า “ผมก็เย็บเป็น เครื่องจักรหนักๆ มันล้า ความทนที่จะทำเป็นวันๆ ผู้หญิงไม่สู้ สู้ผู้ชายไม่ได้ ผู้ชายที่เย็บ เป็นก็มีไม่เยอะ ที่แยกมาทำ แพนก็ทำได้ เราจะออกโอเดียวเอง เราพลิกแพลงในการเย็บ แต่เราก็เย็บไม่ค่อยเป็น ไม่ได้เรียนไหนเลย ก็ทำตรงนั้น จับปู้ก็ทำเลย ตอนอยู่รวมกลุ่มก็ไม่ค่อยได้ทำ ทำแต่รองเท้า กลับมานี้จำเป็นต้องเย็บก็เย็บ ออกจากกลุ่มก็เย็บเสื้อ กางเกงใส่เองแล้ว ของพวกนี้ตัดยาก มันมีลายต้องวางแบบให้ตรงกับลาย ต้องวางแบบให้เป๊ะ ใช้เวลากว่าเย็บผ้าธรรมดา อย่างนี้ใช้เครื่องตัดไม่ได้ ต้องวางได้แบบตัวเดียว ใช้มือส่วนใหญ่ กระโปรงรับมาทางเดียวกับผ้าใยกันยุง เราไปรับ ผ้าใยกันยุงบ่อยๆ คนมั่งลาวเขาเอากะโปรงติดมาขายด้วย เราเอาไปขายก็ขายดี ลูกค้าก็บอกดี ให้ตัดอย่างนี้มาขาย เราก็เอามาเพิ่มมูลค่าด้วย เลยหันมาค้า มาตัดกันได้สัก 2 ปี”

2. ความเหลื่อมล้ำของพื้นที่ส่วนตัว-พื้นที่สาธารณะ

ในอดีตรบบโครงสร้างความคิดทางสังคมแบบปิตาธิปไตยของมั่งตอกตรึงผู้หญิงให้อยู่ในฐานะด้อยกว่าผู้ชาย ผู้หญิงเป็นผู้รับภาระหน้าที่ดูแลการบ้านการเรือนและเป็นแรงงานในระบบการผลิต พื้นที่ภายในบ้านคือพื้นที่ของผู้หญิง (Woman's place is at home) ที่ของผู้ชายคือพื้นที่นอกบ้าน ที่สาธารณะ (Man's place is in public) ความสัมพันธ์ในการออกแบบและจัดวางพื้นที่ต่างๆ เป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดและการจัด

วางพื้นที่ของผู้คนด้วย เส้นแบ่งของบทบาทหน้าที่ระหว่างเพศชาย-หญิง ในพื้นที่บ้านและสาธารณะชัดเจน ผู้ชายมีหน้าที่ในการทำมาหาเลี้ยง สมาชิกในครอบครัว เป็นผู้นำครอบครัว มีสถานภาพบทบาทในชุมชน ขณะที่ผู้หญิงมีบทบาทเป็นรองผู้ชายในการหาเลี้ยง แต่มีหน้าที่หลักในการทำงานบ้าน เช่นเดียวกับงานของ Massey (1994) มองพื้นที่ภายในบ้านในฐานะพื้นที่ของผู้หญิง โดยทบทวนให้เห็นถึงช่องว่างระหว่างอุดมการณ์และความจริงในบ้านและครอบครัวช่วงหนึ่งร้อยปีที่แล้ว

ระบบทางวัฒนธรรมและสังคมเป็นพื้นฐานในการสร้างพื้นที่, บรรทัดฐาน, คุณค่า, ทศนคติ และภาพแสดงเชิงสัญลักษณ์ ในแต่ละ “พื้นที่” จะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์, โครงสร้างทางสังคม, การจัดการ, การกำหนดสถานภาพ และปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในกลุ่มในชุมชนนั้นๆ “บ้าน” เป็นพื้นที่ซึ่งแสดงให้เห็นภาพพื้นฐานของการจัดการพื้นที่และองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่เป็นหน่วยเดียวกัน ลักษณะทางวัฒนธรรม, การจัดการทางสังคม, ศาสนา และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แสดงผ่านการออกแบบบ้านของแต่ละกลุ่มคน ดังนั้นบ้านจึงเป็น “พื้นที่” ซึ่งอุดมไปด้วยสิ่งสร้างทางสังคม ทุกคนสร้างบ้าน เพื่อจัดการพื้นที่ให้เหมาะสมกับชีวิตทางสังคม (Pellow 2003) ทั้งนี้ชีวิตทางสังคมของแม่ค้ามังเกี่ยวข้องกับการค้า “บ้าน” จึงไม่ใช่ “บ้าน” ในความหมายเดิมอีกต่อไป

ในวิถีการผลิตแบบใหม่ แม่ค้าผ้าใยักยุงสร้าง “บ้าน” เพื่อจัดการพื้นที่ให้เหมาะสมกับชีวิตทางสังคม ส่วนหนึ่งในอาณาบริเวณบ้าน จึงกลายเป็นที่ทำงานหรือโรงงานขนาดย่อมๆ พื้นที่ภายในบ้านจึงเป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ซับซ้อนกันระหว่างที่ทำงานและที่ส่วนตัว ซึ่งต่างจากการจัดสรรพื้นที่บ้านในลักษณะเดิม ระบบโครงสร้างความคิดทางสังคม พื้นที่ส่วนตัว พื้นที่บ้านเลื่อนไหล ขณะเดียวกันผู้หญิงขยายอาณาบริเวณของอำนาจเข้ามาในพื้นที่สาธารณะมากขึ้น พร้อมกับที่ผู้ชายมีบทบาทลดลงในพื้นที่สาธารณะ

การเคลื่อนย้ายเข้าออกระหว่างหมู่บ้านกับเมืองของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงสามารถยกระดับความสัมพันธ์ในพื้นที่บ้านหรือพื้นที่ส่วนตัว และปรับความสัมพันธ์ในลักษณะใหม่ได้ โครงสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะเดิมบิดเบี้ยวเป็นไปตามบริบทของทุนนิยมที่เปลี่ยนแปลงซับซ้อนมากขึ้น ผู้หญิงไม่ได้อยู่แค่ในพื้นที่บ้านหรือหมู่บ้าน มีการไหลของสินค้าของผู้คน ข้าววัฒนธรรม ข้าวพรมแดนอย่างมากมายมหาศาล นำไปสู่ระบบคุณค่าที่หลากหลายเพิ่มขึ้น เมื่อตัวตนของผู้หญิงกลายมาเป็นผู้มีรายได้หลักของครอบครัว โอกาสในชีวิตผลักดันให้พวกเธอออกมามีตัวตนในพื้นที่สาธารณะมากยิ่งขึ้น ผู้หญิงสามารถปลดปล่อยความรู้ทักษะความสามารถในการค้าขาย มีปฏิสัมพันธ์กับคนกลุ่มอื่นๆ มากยิ่งขึ้น โลกของแม่ค้าไม่ได้มีขอบเขตเฉพาะพื้นที่บ้าน พื้นที่ส่วนตัวเท่านั้น

ขณะที่ผู้หญิงมั่งคั่งค้าขายก็ถูกขสมบพาทหน้าทีด้านต่างๆ พวกเธอปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในแต่ละชุดความสัมพันธ์แตกต่างกัน การสวมนวมกของแม่ค้าทำให้พวกเธอมีปฏิสัมพันธ์กับคนหลากหลายกลุ่มทั้งคนมั่ง คนลาว คนเมือง คนไทย รวมถึงคนต่างชาติ นอกจากบทบาทในระบบการผลิตแล้ว ชีวิตอีกด้านหนึ่งที่คู่ขนานกับบทบาทแม่ค้ามั่ง เช่น การดูแลเรื่องอาหารการกิน เรื่องเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มให้แก่สมาชิกในครอบครัว แม่ค้ามั่งมีวิถีชีวิตกลับไปกลับมาระหว่างพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) และพื้นที่ส่วนตัว (Domestic Sphere) อยู่ตลอดเวลา เพราะทั้งสองส่วนไม่อาจแยกขาดกันได้เด็ดขาด ในบางครั้งแม่ค้าเดินทางมาค้าผ้าในตลาด แม่ค้าต้องดูแลลูกไปพร้อมๆ กันด้วย

การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเพศโดยอาศัยแนวคิดเรื่องการแบ่งแยกพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะไม่อาจนำมาปรับใช้กับการศึกษาแม่ค้ามั่งได้โดยตรง เพราะบริบทของการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตมาเป็นการค้า ส่งผลให้พื้นที่แต่ละส่วนมีนัยยะมากกว่าพื้นที่ในลักษณะเดิมกล่าวคือ “พื้นที่บ้าน” ไม่ใช่แค่พื้นที่ของการพักผ่อน การทำนุบำรุงปัจเจกอีกต่อไป แต่บางส่วนของบ้านกลายเป็นพื้นที่ของระบบการผลิต บ้าน

กลายเป็นโรงงานขนาดย่อมๆ คนในชุมชนและคนต่างหมู่บ้านหมุนเวียนเข้ามาปฏิสัมพันธ์กับแม่ค้ามั่งที่บ้านด้วยการรับจ้างเย็บผ้า บ้านกลายเป็นตลาดขนาดย่อมๆ เมื่อแม่ค้าคนเมืองมาที่บ้านเพื่อรับซื้อผลิตภัณฑ์ไปขายต่อ รวมทั้งแม่ค้าคนเมืองลาวนำผ้าซิ่นลายแตงไทย-ลาวมาส่งให้ถึงหน้าบ้าน โดยเฉพาะบ้านของแม่ค้าฐานะร่ำรวย บ้านจึงไม่ใช่พื้นที่ส่วนตัวอีกต่อไป ยิ่งแม่ค้ามีฐานะ มีเครือข่ายการค้ามากยิ่งขึ้นเท่าไร พื้นที่บ้านยิ่งกลายเป็นพื้นที่สาธารณะได้มากยิ่งขึ้น เช่น การแบ่งเนื้อที่หน้าบ้านตั้งจักรเย็บผ้าอุตสาหกรรม 4-5 เครื่อง เป็นต้น

2.2 ระดับเครือข่ายการค้าของแม่ค้า

การเดินทางออกจากหมู่บ้าน เพื่อไปค้าขายในเมืองเชียงใหม่ ผู้หญิงม้งบ้านเปี่ยมน้ำใจต้องปฏิสัมพันธ์กับลูกค้าคนพื้นราบเมื่อมาเชียงใหม่ กลุ่มชาติพันธุ์คือ “ความแตกต่าง” และการเดินทางข้ามเส้นพรมแดนเพื่อไปเจรจาซื้อสินค้าจากม้งทาง สปป. ลาว ระหว่างการข้ามพรมแดนไทย-ลาว แม่ค้าม้งต้องติดต่อกับตัวแทนอำนาจรัฐของ สปป. ลาวและประเทศไทย เมื่อข้ามฝั่งไปลาวแม่ค้าม้งบ้านเปี่ยมน้ำใจยังต้องเจรจาทอรองราคากับแม่ค้าม้งลาวที่นำสินค้ามาขาย แม้ว่าด้านหนึ่งแม่ค้าม้งต้องแย่งกันซื้อผ้าเพื่อนำไปขาย แต่อีกด้านหนึ่งความสัมพันธ์กันในกลุ่มแม่ค้าม้งบ้านเปี่ยมน้ำใจช่วยหนุนให้ปฏิสัมพันธ์กับคนต่างกลุ่มดำเนินไปอย่างราบรื่นด้วยเช่นกัน

เดิมนั้นการข้ามไปซื้อผ้าที่ฝั่งลาวกำหนดเพียงเดือนละ 2 วัน คือวันที่ 10 และ 30 ของทุกเดือน ซึ่งตรงกับวันที่มีตลาดนัดชายแดนบ้านฮวก แต่ระยะหลังเมื่อมีสินค้า แม่ค้าม้งทางฝั่งลาวจะโทรศัพท์แจ้งม้งบ้านเปี่ยมน้ำใจ การไปซื้อผ้าที่ประเทศลาวแต่ละครั้งแม่ค้าจะนัดหมายบอกกล่าวกันว่าจะข้ามไปซื้อ ที่จุดผ่อนปรนเวลา 8 โมงเช้า ด่านเปิด ตัวแทนแม่ค้าจะรวบรวมบัตรประชาชนเพื่อให้เจ้าหน้าที่กรอกรายละเอียด และเสียค่าธรรมเนียมในการผ่านด่าน กลุ่มแม่ค้านั่งรถโดยสารข้ามชอกเขาเพื่อเข้าสู่เขต สปป. ลาว เมื่อมาถึงด่านทางฝั่งลาว แม่ค้าม้งจะส่งตัว

แทนไปเจรจากับเจ้าหน้าที่ของประเทศลาว และเสียค่าธรรมเนียม จากนั้นเจ้าหน้าที่ลาวจะตรวจค้นสิ่งของที่นำเข้าไปในประเทศลาว ผู้ศึกษาได้รับคำเตือนจากแม่ค้าว่า ทหารลาวดูมาก ห้ามเอาโทรศัพท์ และกล้องถ่ายรูปไป รวมทั้งห้ามเขียนห้ามจดให้ทหารลาวเห็นอีกด้วย

แม่ค้ามั่งต้องเดินเท้าไปอีกประมาณ 1 กิโลเมตรกว่าจะถึงโรงเรือนไม้กว้างประมาณ 6 เมตร ยาวประมาณ 12 เมตร ซึ่งใช้เป็นโกดังเก็บกระสอบผ้าและที่พักชั่วคราวของแม่ค้ามั่งลาว แม่ค้ามั่งบ้านเปี้ยมน้ำใจเล่าถึงมั่งลาวว่า “มั่งลาวเหมาผ้าจากมั่งจีน มั่งจีนขายที่ชายแดนลาว เขาไปเอามาจาก “ป๋างเต๋อหล่าง” (Wenshan) คงจะเป็นตัวเมืองใหญ่ คนมั่งจีน เขาบอกต้องไป 3 วัน จากบ้านคนมั่งจีน คล้ายๆ กาดหลวง เขาว่าที่ไปซื้อใหญ่มาก เป็นโกดัง มีผ้าเยอะมาก ถ้าจะไปในี่ต้องทำ Passport หรือ Visa ไป เราไปได้แค่ประเทศลาว”

ในโรงเรือนไม้แม่ค้ามั่งลาวประมาณ 3-4 คนรออยู่ มีกระสอบสีเหลืองขนาดถุงปุ๋ยต่างๆ ไป วางเอกเซนประมาณ 30 กระสอบ แม่ค้าที่เข้าไปก่อน จอกลงตัวของตนเอง ด้วยการเขียนชื่อไว้ที่กระสอบก่อนจะแยกกอง และนำกระป๋องในกระสอบเล็ก ออกมานับ กองละ 10 ตัว ก่อนจะนำมาคิด อัด ยัด ใส่รวมในกระสอบใหญ่สูงประมาณ 2 เมตร ครึ่ง และใหญ่ประมาณ 2 คนโอบ การบรรจุผ้าลงในกระสอบขนาดใหญ่ ต้องช่วยกันขึ้นไปยื่นเหยียบ บรรยากาศในการซื้อขายคึกคัก ใครบรรจุกระสอบเสร็จก็ไปช่วยญาติๆ บ้างนอนหลับ บ้างนอนคุย บทสนทนาระหว่างแม่ค้ามั่งบ้านเปี้ยมน้ำใจและแม่ค้ามั่งลาวเป็นส่วนหนึ่งของการต่อรองราคา มั่งบ้านเปี้ยมน้ำใจช่วยกันชวนคุยและบ่นว่าไปขายที่เชียงใหม่ไม่ดีเลย เศรษฐกิจไม่ดี ขายแพงไม่ได้ ไม่มีคนซื้อ บ้างก็บอกว่าเสียภาษีเข้าไทยแพง เป็นต้น

การค้าผ้าและผลิตภัณฑ์ผ้าใยัญชงของผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ม้งเป็นระบบการค้าที่อาศัยสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม การกลายเป็นแม่ค้ามั่งเกิดจากเครือข่ายความสัมพันธ์ที่วางบนพื้นฐานของเครือญาติแซ่สกุล

ฝ่ายชาย และความเป็นชาติพันธุ์หล่อเลี้ยงเครือข่ายการค้านี้ เครือข่ายการค้าผ้าใยักญซงของผู้หญิงม้งเป็นเครือข่ายการค้าของม้งแถบญวนนานในประเทศจีน ม้งและพ่อค้าแม่ค้าในประเทศลาว เชื่อมต่อมาถึงม้งบ้านเปี่ยมน้ำใจในเมืองไทย กล่าวคือ ด้วยเหตุผลทางนโยบายการปกครองของรัฐบาลไทยที่ห้ามไม่ให้ปลูกักญซงอย่างเด็ดขาด ม้งในประเทศไทยจึงต้องสั่งซื้อผ้าใยักญซงเพื่อใช้ในพิธีกรรมจากม้งประเทศลาว ต่อมาเมื่อผ้าใยักญซงกลายเป็นสินค้าที่ตลาดต้องการ พลังในการผลิตจากประเทศลาวไม่เพียงพอ ม้งลาวจึงต้องไปสั่งซื้อผ้าจากม้งแถบจีนญวนนาน

การค้าขายสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มแม่ค้าม้งบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางเครือญาติและเครือข่ายการค้า นอกจากนี้เครือข่ายการค้ายังเป็นพื้นที่ของการสร้างความเข้าใจและการสื่อสารถึงเรื่องราวต่างๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น เรื่องสุขภาพ, การท่องเที่ยว ฯลฯ และเครือข่ายการค้ายังเป็นเวทีของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ ของแม่ค้าเกี่ยวกับการแสดงออกถึงอำนาจชายเป็นใหญ่ของสามี และยุทธวิธีการต่อรองกับอุดมการณ์ปิตาธิปไตยที่ยังคงครอบงำสังคมม้งอยู่ เช่น การเปรียบทุกข์ระหว่างกลุ่มแม่ค้าที่ต่างเผชิญปัญหาสามีขี้เหล้า แต่ละคนบอกเล่าถึงระดับของความรุนแรง และคุยถึงวิธีการต่อรองกับสามี เป็นต้น

แม่ค้าแต่ละคนสัมพันธ์กันบนพื้นฐานความสัมพันธ์หลายลักษณะ ทั้งความเป็นแม่ค้า เครือญาติ พี่น้อง และเพื่อนบ้าน รวมทั้งบางคนมีบ้านเกิดที่เดียวกัน เครือข่ายการค้าในฐานะพื้นที่ของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และยุทธวิธีการต่อรองกับอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ กลุ่มเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้หญิงอุ้มชูและปลอบประโลมเมื่อผู้หญิงต้องเผชิญกับความรุนแรงจากผู้ชาย ซึ่งเป็นผลผลิตของสังคมชายเป็นใหญ่ และเครือญาติยังเข้ามามีส่วนในการประสานสัมพันธ์ระหว่างเพศในครัวเรือน แต่เครือข่ายดังกล่าวไม่สามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมม้งได้ ผู้หญิงยังยอมรับอำนาจที่เหนือกว่าของผู้ชาย แต่เป็น

อำนาจที่มีเสียงของผู้หญิงกองอยู่ด้วย ทั้งนี้เครือข่ายการค้าด้านหนึ่ง ทำให้ผู้หญิงยอมรับอำนาจที่เหนือกว่าของสามี โดยการเทียบกับทุกข์ของแม่ค้าคนอื่น ๆ การเทียบถึงภาระที่หนักของผู้หญิงแต่ละคน ทำให้ผู้หญิงมั่งไม่รู้สึกโดดเดี่ยวในการเผชิญกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างของสังคมชายเป็นใหญ่

ความสัมพันธ์ในเครือข่ายการค้าของผู้หญิงทำให้ระยะห่างระหว่างชนชั้นขยับเข้าใกล้กัน เช่น การแลกเปลี่ยนถึงสารทุกข์สุกดิบ ระหว่างการเดินทางไปซื้อผ้าด้วยกันที่ สปป. ลาว เครือข่ายการค้าทำให้เกิดความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม ลดความขัดแย้ง สร้างความเกรงอกเกรงใจ ลดการปะทะหรือเผชิญหน้าเมื่อขัดแย้งกัน ทั้งนี้เครือข่ายการค้าทับซ้อนกับความสัมพันธ์แบบอื่นๆ แม่ค้าจึงได้รับการยอมรับในระดับเครือข่ายและชุมชนมากขึ้น และมีอำนาจในการต่อรองกับผู้ชายที่เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย

3. สรุป

ผู้หญิงมั่งอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์ของระบบปีตาธิปไตยเป็นพื้นฐานของเครือข่ายการค้าผ้าใยักญซง ผู้หญิงมีบทบาททางเศรษฐกิจมากขึ้นจึงไม่ได้หมายความว่าผู้หญิงจะมีอำนาจมากกว่าผู้ชายอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ผู้หญิงอาจจะตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้มากขึ้น แต่หาได้มีอิสระ มีอำนาจเด็ดขาด ทิศทางของอำนาจผู้หญิงในแต่ละครัวเรือนมีที่ไปที่มาที่ไปแตกต่างกัน

ผู้หญิงคุ้นชินกับพื้นที่สาธารณะและลักษณะความสัมพันธ์ชุดต่างๆ มากขึ้น เช่น การสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มผู้หญิงด้วยกัน และการที่ผู้หญิงมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะมากขึ้น ผู้หญิงมีโอกาสนี้อาจหลบหนีออกจากบ้านมากขึ้น รวมถึงปัจจัยอื่นๆ ด้วย เช่น เครือข่ายทางสังคมที่กว้างขึ้น นอกจากนี้แม่ค้ามีอำนาจในการเลือกใช้ระบบความสัมพันธ์กับคนกลุ่มต่างๆ ที่ปฏิสัมพันธ์ด้วยในลักษณะและสถานการณ์ต่างๆ แตกต่างกัน

ทั้งนี้เมื่อแม่ค้ามั่งหันมาค้าขายเป็นรายได้หลักของครัวเรือน วิธีการผลิตเปลี่ยน ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อการแบ่งงานกันทำระหว่างเพศ การเปลี่ยนแปลงทางชนชั้น การจัดการแรงงานระดับครอบครัวจนถึงหมู่บ้าน จากเดิมโครงสร้างสังคมมั่งกำหนดบรรทัดฐานให้ผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง มีหน้าที่ดูแลจัดการงานบ้าน เลี้ยงดูลูก และเป็นแรงงานในครัวเรือน พื้นที่ ตัวตน และบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงมั่งมักแฝงฝังเฉพาะในพื้นที่บ้าน (Domestic Sphere) ขณะที่ในวัฒนธรรมมั่งผู้ชายมีอำนาจสิทธิขาดในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ ผู้ชายคือหัวหน้าครอบครัว คือกำลังสำคัญในการทำมาหากิน รวมทั้งเป็นผู้ที่มีบทบาทในพื้นที่สาธารณะ เมื่อเงื่อนไขและบริบททางวัฒนธรรมและสังคมเปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงขยับตำแหน่งกลายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการหารายได้ และมีตัวตนในพื้นที่สาธารณะมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันบ้านไม่ได้มีความหมายเพียงพื้นที่ของการผลิตซ้ำ (Reproduction) อีกต่อไป ส่วนหนึ่งของบ้านกลายเป็นพื้นที่ของการทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว เส้นกันระหว่างพื้นที่บ้านและพื้นที่สาธารณะพร่าเลือน ย่อมส่งผลให้บทบาทหน้าที่การแบ่งงานกันทำระหว่างเพศเปลี่ยนแปลงไป

ในภาพใหญ่การค้าผ้าส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนความหมายของระบบคุณค่าต่างๆ ในสังคมมั่ง การเปลี่ยนแปลงของผู้หญิงมั่งในบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศที่ก่อรูปด้วยอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ เปลี่ยนไป ด้วยระบบการผลิตที่อิงกับระบบการค้า ผู้หญิงเดินทางและซึมซับรับเอาประสบการณ์ใหม่ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและผู้ชายมั่งจึงไม่อาจเสถียรอย่างอดีตอีกต่อไป การต่อรองความสัมพันธ์ระหว่างเพศของผู้หญิงมั่งภายใต้การปรับความสัมพันธ์ผ่านความสัมพันธ์ในครัวเรือน ในระบบการผลิต และความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้หญิง และผ่านความสัมพันธ์ภายในชุมชน

เชิงอรรถ

1. บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ “การปรับความสัมพันธ์ระหว่างเพศของผู้หญิงม้งค้าผ้าใยกล้วยงู: จาก หมู่บ้านสู่ตลาดค้าผ้า” ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาสังคม) ขอขอบคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ, ดร.ประสิทธิ์ ลิปรีชา, ดร.รมเย็น โกไศยกานนท์ และ ดร.ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี
2. ชื่อหมู่บ้านและชื่อแหล่งข้อมูลใช้ชื่อสมมติทั้งสิ้น
3. กล้วยงู เป็นพืชพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง เมื่อนำมาลอกเปลือก สามารถนำเส้นใยมาใช้แทนเส้นด้ายและเส้นเชือก เพื่อนำมาทอเป็นผ้าและเครื่องนุ่งห่ม นอกจากนี้เส้นผ้าและเส้นใยกล้วยงูยังใช้ในพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีเข้าทรงหรือพิธีอ้วเน้ง เป็นต้น ทั้งนี้กล้วยงูเป็นพืชตระกูลเดียวกับกล้วย จึงมีลักษณะคล้ายกันมาก แต่กล้วยงูไม่ออกฤทธิ์เสพติด
4. ชื่อหมู่บ้านและชื่อแหล่งข้อมูลใช้ชื่อสมมติทั้งสิ้น
5. คนท้องถิ่นนิยมเรียกว่า “กาดหลวง”
6. บ้านฮวก เป็นจุดผ่อนปรนให้มีการค้าระหว่างไทยกับลาว เป็นตลาดนัดซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างคนไทย-คนลาว
7. บ้านปาตง เป็นชุมชนใกล้เคียงแดน อยู่ในเขตจังหวัดไชยบุรี สปป.ลาว
8. ม้งลาวมีเครือข่ายการซื้อขายผ้าใยกล้วยงู ทั้งจากภายในประเทศลาวและติดต่อกับเครือข่ายแม่ค้าม้งในประเทศจีนด้วย
9. จากการพูดคุยกับ ดร. ประสิทธิ์ ลิปรีชา นักวิชาการม้ง ประจำสถาบันวิจัยสังคม อธิบายถึงคำว่า “ซื้อ” หรือ “หยั่ว” ในภาษาของม้งว่า สามารถตีความได้ 2 ความหมาย คือ การซื้อ และการแต่งงาน “หยั่ว” ในที่นี้น่าจะหมายถึง การแต่งงาน ทั้งนี้การที่ผู้หญิงแต่งงานกับผู้ชายก็ใช้คำว่า “หยั่ว” เช่นเดียวกัน ขณะที่กลยา จุฬารัฐกรรมณี นักศึกษา ม้งที่กำลังศึกษาในระดับปริญญาโท อธิบายเพิ่มเติมว่า ในสถานการณ์ต่างๆ ไป “หยั่ว” หมายถึง การแต่งงาน แต่ในสถานการณ์ที่ผู้ชายขัดแย้งกับผู้หญิง “หยั่ว” อาจมีนัยยะหมายถึง “การซื้อ” ก็ได้
10. ตามคำบอกเล่าไม่ได้ระบุถึงเพศใดเพศหนึ่งอย่างชัดเจน

บรรณานุกรม

- ขวัญใจ เอ็มใจ. 2532. “มั่งในเมือง,” *สารคดี* 5 (58): 124-134.
- โครงการสร้างฐานเด็กเล็กก่อนวัยเรียนบนที่สูง. 2550. “ประวัติความเป็นมาของชนเผ่าม้ง,” [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://fhproject.com/hmong.php> (2 ตุลาคม 2550).
- ประสิทธิ์ ลิปรีชา. 2545. อัตลักษณ์ทางเครือญาติของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งท่ามกลางความทันสมัย. ใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (บก.) *อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ*. (หน้า 203-252), กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ประสิทธิ์ ลิปรีชา. 2546. “เครือญาติข้ามพรมแดนรัฐชาติ: กรณีกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง,” *วารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 15(1): 167-186.
- สมัย สุทธิธรรม. 2541. *สารคดีชีวิตชนกลุ่มน้อยบนดอยสูง มั่ว*. กรุงเทพฯ: บริษัท 2020 เวิลด์ มีเดีย จำกัด.
- สรสวดี อ่องสกุล. 2550. ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. รายงานรองส่งพิมพ์เพื่อปรับปรุงเพิ่มเติมในหนังสือ “ประวัติศาสตร์ล้านนา”
- อภิญา เพื่องฟูสกุล .2543. ““พื้นที่” ในทฤษฎีสังคมศาสตร์”. *วารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 12 (2): 65-101.
- อัญญา ศิริผล .2544. “ผืนกับคนม้ง: พลวัตความหลากหลายและความซับซ้อนแห่งอัตลักษณ์ของคนชายขอบ,” *วิทยานพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*.
- Donnan, Hastings and Wilson, Thomas (eds.) .1999a. “Introduction : Borders, Nations, and States” in their *Borders : Frontiers of Identity Nation and State*, Oxford and New York : Berg.
- Donnan, Hastings and Wilson, Thomas (eds.) .1999b. “Borders and Boundaries in Anthropology” in their *Borders : Frontiers of Identity Nation and State*, Oxford and New York : Berg.
- Donnelly, Nancy. 1984. “Selling Hmong Textiles” in *Changing Lives of Refugee Hmong Women*. (pp.88-112), Seattle and London: University of Washington Press.
- Geddes, William .1976. *Migrants of the Mountains*. Oxford: Clarendon Press.
- Kandiyoti, Denniz .1999. “Gender, Power and Contestation: Rethinking Bargaining with Patriarchy”, in Cecile Jackson and Ruth Pearson (eds.) *Feminist Visions of Development: Gender, Analysis and Policy*. (pp.135-151), London: Routledge.

- Kunstadter, Peter .2004. "Hmong Marriage Patterns in Thailand in Relation to Social Change" in *Hmong/Miao in Asia*. (pp.375-420), Chiang Mai: Silksworm Books.
- Massey, Doreen .1994. "Introduction" , in *Space, Place and Gender*. (pp.177-211), Cambridge: Polity Press.
- Pellow, Deborah .2003. "The Architecture of Female Seclusion in West Africa", in Setha Low and Denise Lawrence-Ziga (eds.) in *The Anthropology of Space and Place*. (pp.160-184), Oxford: Blackwell Publishing.
- Rouse, Roger .2002. "Mexican Migration and the Social Space of Postmodernism" in Jonathan Inda Xavier and Renato Rosaldo (eds.) *The Anthropology of Globalization : A Reader*, Oxford : Blackwell Publishers Ltd.
- Sahlins, Peter .1998. "State Formation and National Identity In Catalan Borderlands during the Eighteenth and Nineteenth Centuries" in *Border Identities : Nation and State at International Frontiers*, Cambridge : Cambridge University Press.
- Symonds, Patricia .1991. *Cosmology and the Cycle of Life: Hmong Views of Birth, Death and Gender in a Mountain Village in Northern Thailand*. Rhode Island: Brown University.

การสัมภาษณ์

- สัมภาษณ์ กานดา (นามสมมติ) แซ่หลี่, อายุ 28 ปี แม่ค้ามังคุดค้าฝ้ายไยกัญชง (เก็บข้อมูลช่วงการศึกษาเรื่องการค้าฝ้ายไยกัญชง, มิถุนายน 2549)
- สัมภาษณ์ บุญชู พิชิตศรี, อายุ 82 ปี ผู้ขายมัง (อดีต) ผู้นำมังบ้านเปี่ยมน้ำใจ (เก็บข้อมูลช่วงการศึกษาประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน, มิถุนายน 2549 และมกราคม 2551)
- สัมภาษณ์ พรพล (นามสมมติ) มุ่งจันทร์, อายุ 30 ปี ผู้ขายมังที่มีภรรยาค้าฝ้ายไยกัญชง (เก็บข้อมูลช่วงการศึกษาเรื่องการค้าฝ้ายไยกัญชง, มิถุนายน 2549)
- สัมภาษณ์ สมพล (นามสมมติ) แซ่หลี่, อายุ 38 ปี ผู้ขายมังที่มีภรรยาค้าฝ้ายไยกัญชง (เก็บข้อมูลช่วงการศึกษาเรื่องการค้าฝ้ายไยกัญชง, มิถุนายน 2549)